

Marcel Proust a jeho stratený čas, nájdený konzervatívami

Branislav Michalka

20. apríla 2021 ✚ Kultúra

Zdroj: wikimedia commons

Slávny románový kolos Marcela Prousta *Hľadanie strateného času* je zbytočné uvádzať. Každý, kto trochu pozná veľké diela 20. storočia už do neho aspoň nahliadol, aj keď ho možno vzápätí zatvoril. Román koncipovaný ako memoáre, a to memoáre filigránsky detailné, v ktorých sa zachytávajú s minucióznou jemnokresbou pachy, vône, zvuky, asociácie obrazov a dojmy, ktoré vyvolávajú obrazy z detstva a mladosti, určite nie je čítaním pre široké masy.

Nieкого (napríklad kresťana) môže na románe odradiť to, čo Louis Ferdinand Destouches alias Céline, Proustov literárny antipód, nazval „*drobné homosexuálne tragédie*“, a nemožno sa tomu čudovať. Avšak nechutné pasáže popisujúce takéto sklony a udalosti, ktoré Proust samozrejme nakoniec odsudzuje (aj keď je pravdepodobné, hoci nie isté, že bol sám homosexuálom), je možné vždy preskočiť. Vyskytujú sa navyše predovšetkým v posledných štyroch dieloch románu, ktoré nie sú pre to, čo v Proustovom románe hľadáme, až také dôležité. Nie je preto potrebné ich čítať. A z kresťanského hľadiska to ani nie je možné odporučiť. Skôr naopak, je potrebné pred nimi varovať a odmietnuť ich.

Čo nás teda na Proustovom románe môže zaujímať, pokiaľ je nutná táto morálna amputácia, ktorá nám znemožní oboznámiť sa s kompletným dejom?

To, čo človeka s konzervatívnymi postojmi môže na Proustovom románe zaujať, nie sú jeho psychologické postrehy, dobovo atraktívna práca s módnym podvedomím, spomienky naviazané na zmyslové impresie, či šokujúce popisy niektorých zvrhlostí. To všetko odvíjal čas a Proustov stratený čas osobný, je len príbehom muža, ktorého chorobná uzavretosť v staršom období vytvorila legendu o tajomnom maniakovi pera, ktorý cez deň píše svoj román, aby v noci vychádzal na prechádzku do prázdnych parížskych ulíc. Spomienky na jeho city, dojmy, psychologické rozborý osôb, akokoľvek geniálne rozpitvané, blednú a vednú pod horou, ktorú navršili jeho plagiátori či konkurenti z literárnej branže, zahltiac posledné storočie trusom zvrhlostí a dojmov tak intenzívneho smradu, že všetko, čo pripomína tento literárny humus, vyvoláva dnes nudu

a dojem opotrebovanosti.

Dejiny Proustovej osobnej duše sú nudné a prinášajú z dnešného pohľadu nekonečné vŕtanie sa v banalitách, ktoré majú význam pre jednotlivca, ale sú na hony vzdialené od klasicistického ideálu, ktorý si žiada transformovať dejiny individuálnej duše do duše typickej, vzorovej, s ktorou by sa dokázali identifikovať ľudia mimo čas a priestor. Proustova duša, jeho uzlík nervov, migrény a senzibilita reagujú na všetky podnety s takou ochotou, že v prúde spomienok sa jeho duša podobá trasovisku bez brehov a dna, v ktorom akákoľvek vôňa dokáže vyvolať nekonečný rad asociácií. Všetko dobové a aktuálne je ním intenzívne vstrebávané a prežívané. Rád sveta je nahradený prúdom spomienok, aristotelovský svet, svetom herakleitovským. Márne hľadáme akýkoľvek pevný bod v tomto oceáne dojmov.

Napriek tomu nám jeho pamäť zachovala jeden obraz nadovšetko typický a pre človeka s konzervatívnymi sklonmi podnetný. Proust, pohybujúci sa vďaka svojmu otcovi v kruhoch najvyšších, zanechal budúcim generáciám detailný popis života, ducha, myslenia a cítenia špeciálneho druhu ľudí, ktorý on sám označoval za „špeciálnu rasu“ – francúzskej aristokracie.

Tento svet sa nám pred očami naplno otvára v treťom dieli románu s názvom *Svet Guermantovcov (Le Côté de Guermantes)*. Mladý hrdina sa sťahuje s rodinou do mondénnej štvrte Saint-Germain, ktorá je dodnes zafixovaná ako hniezdo dohasínajúcej aristokracie uprostred Paríža. Dnes však už skutočne len sviečky tesne pred jej zhasnutím. Tam stretáva a poznáva svet francúzskej aristokracie, reprezentovaný rodinou vojvodu de Guermant a ich priateľmi. V nich a skrze nich zhmotnil Proust typ predstaviteľov *ancién regime* – predrevolučného starého režimu, drveného revolučným a industriálnym 19. storočím, ale vtedy ešte uchovávajúcich si vlastnosti, zvyky, názory a postoje svojich predkov. Proust, vďaka svojim pozorovacím schopnostiam, nám zanechal jedinečnú momentku, v ktorej zachytil, snád v poslednom okamihu, do detailov spôsob určitého života, ktorý je dnes už nenávratne preč. Zostali z neho len figuríny nesúce dávne mená, špekulujúce na burzách, voziace sa v moderných športových autách a plniace bulvárne časopisy suchopárnymi a banálnymi škandálmi.

Marcel Proust

zdroj: wikimedia commons

V období na konci 19. a začiatkom 20. storočia však ešte francúzska aristokracia dúfala a žila nádejou na „návrat kráľa“. Republika, ustanovená v roku 1870 so zaťatými zubami a len preto, že legitímny následník trónu odmietol akceptovať ako štátnu zástavu trikolóru, namiesto bourbonských zlatých ľalií, bola už po dvadsiatich rokoch dokonale zdiskreditovaná. Dreyfusova aféra, ktorá dala podnet k revitalizácii monarchistickej pravice, pod vedením Charlesa Maurrasa a jeho *Action française*, otriasla sebavedomím laických republikánov a liberálov, čo vzbudilo nádeje, ktoré sa však nikdy nerealizovali.

Sám Proust, napriek tomu, že stál politicky na strane Dreyfusa a liberálov, kapituloval pred kultúrnou prevahou konzervatívnej pravice, konkrétne Maurrasovho denníka *Action française* – a predplatil si ho. Povedal, že aj keď politicky nesúhlasí s koncepciou presadzovanou Maurrasom, tak intelektuálny zážitok z jeho novín sa mu stal doslova nevyhnutnosťou: „*Raňajky bez novín Action française si neviem predstaviť.*“

Proustov popis aristokracie nás uvádza do sveta, ktorého povahu už nie sme schopní nikde pozorovať.

Veľmi podnetné v slovenskom prostredí, ktoré je utopené v stereotypnom obraze aristokrata ako obézneho a nízkeho degeneráta, bičikom mastiaceho tu strhaného roľníka, tu úctyhodného zbojníka, je oboznámenie sa s detailnými popismi správania vojvodu de Guermant voči ľuďom z nízkych spoločenských vrstiev. Proust popisuje určitý, ťažko postihnuteľný patriarchálny vzťah, ktorý spájal vojvodu s rôznymi kočičmi, robotníkmi, sedliakmi, skrátka stavom, voči ktorému si uchoval atavizmus otcovského prístupu a zhovievavosť, či dokonca familiárnosť, ktorú voči predstaviteľom buržoázie alebo úradníckej kasty nikdy neprejavoval. Rád s nimi nadväzoval rozhovory, pýtal sa ich na rodinné či sociálne problémy, pamätal si mená ich detí, dával im cigarety, búchal po ramenách, smial sa ich vtipom a naivným rozprávaniam. V ich prítomnosti bol uvoľnený a správal sa podobne ako šľachtic-statkár počas žatvy, pijúci s chlapmi pálenku, behajúci po poli, starajúci sa o poľné práce a keď je treba, aj prikladajúci ruku k dielu. Obraz, ktorý sa nám zachoval už v stredovekej *Legende o sv. Olafovi*, stelesnený otčimom sv. Olafa.

Tento, dnes už zaniknutý patriarchálny vzťah, rozbitý na atómy liberálneho egoizmu a individualizmu, ukazuje zložitost' predrevolučnej spoločnosti, ktorá sa nedá redukovať na legendu o večnom zápase pánov a poddaných. Citový vzťah, ktorý sa tu pred našimi očami predostiera, je obojstranný: pán sa cíti dobre a uvoľnene medzi svojimi „poddanými“ a oni sa cítia rovnako, aj keď s patričnou úctou, pri svojom „pánovi“. Oba tieto stavy zneisťujú pri kontakte s intelektuálom, buržujom či úradníckym filistrom. Vojvoda de Guermant sa vtedy zmení na ľadovec nedostupnosti a predstavitelia spodných vrstiev úradníkov a buržoáziu prenasledujú pohrdaním, považujúc ich za pajácov, hrajúcich sa na pánov.

Proust rozlišuje detailne aj medzi šľachtou starou, ktorá si zachovala stáročiami pestované patriarchálne postoje a vedomie pôvodu tak vysokého, že ani priateľské debaty s kočišom na tom nemôžu nič zmeniť, a medzi šľachtou novou, povýšenou za cisára Napoleona alebo za kráľa Ľudovíta Filipa. Nová šľachta sa na rozdiel od starej snaží tváriť hrdlo, vznešene a nedostupne pre všetkých, nemajúc po kom zdediť väzby na bývalých predstaviteľov agrárnej a patriarchálnej spoločnosti. Predstavuje nový typ aristokracie, založenej na liberalizme, aj keď možno nie politickom, ale určite myšlienkovom. V tomto svete atómov, z ktorých sa niektoré stávajú vďaka svojim schopnostiam vedúcou vrstvou, už neexistujú putá vernosti, cti a úcty, len akceptovanie moci a talentu.

Kvôli tomuto prieniku do „sveta Guermantovcov“ sa oplatí Proustov román otvoriť. Je to pohľad človeka, ktorý sa s odchádzajúcim svetom nestotožňuje, avšak je neodolateľne priťahovaný, jeho tajomnou magickou silou „iného sveta“. Ten však po I. svetovej vojne, ako niečo súvislé, definitívne mizne. Zostávajú len torzá.

Keď hlavný hrdina románu príde ako starý muž na miesta mladosti, do sveta spoločenských salónov, nachádza tam vulgárnych zbohatlíkov a rodina Guermantovcov je preč. Jej členovia sa zrejme, podobne ako iní šľachtici (viď napr. vynikajúci román Henriho de Montheranta *Starí mládenci*), prepadli do sociálneho trasoviska, nevediac špekulovať na burze, otrasení ekonomikou sveta, do ktorého nepatrili. Ich inštinkty a názory ich sformovali pre svet predindustriálnej stavovskej a agrárnej spoločnosti. V novej revolučnej dobe končia ako jedna z postáv Chestertonovho románu *Návrat Dona Quijota*: pri skúmaní toho, kto pochádza v meste skutočne zo starého šľachtického rodu je nakoniec objavený pravý potomok vojvodov – dobrácky predavač zeleniny. Všetci ostatní sú zbohatlíci.

Posledný diel Proustovho románu má názov *Čas znovu nájdený*. V dejinách jeho individuálnej duše, ktoré popisuje, to znamená rozpomätávanie sa na svoje spomienky, zasunuté pod nánosmi času. A v duchu modernej psychológie objavenie seba samého, svojho pravého ja, skrze čas, ktorý bol stratený a znovu objavený.

Pre nás sa však v jeho románe odкрýva niečo iné, niečo, čo sme stratili všetci a doteraz sme to nenašli. Je to stratený „čas“ patriarchálneho sveta, v ktorom má všetko svoje prirodzené miesto a rád. Čítaním Proustovho románu sa s ním môžeme oboznámiť, respektíve s jeho fosíliami v podobe Guermantovcov, avšak nenájdeme ho. Pre nás tento čas už nie je časom znovu nájdeným.

Náš súčasný osud, skôr než pokojné spočinutie v nirváne času znovu objaveného, pripomína „pútnické“ harcovanie Louisa Ferdinanda Céline, ktorého sme ako Proustovho antipóda štýlového, názorového a životného, uviedli vyššie. Aj jeho romány sú vlastne jednými dlhými literárnymi memoármi. Popisujú však des moderného sveta, putovanie zákopmi vojen, bombardovaním, väzeniami a hnijúcimi predmestiami

industriálnej éry. Namiesto v mondénnej spoločnosti, končí Céline, príhodne a typicky na rozdiel od Prousta, skutočný potomok šľachtického a šuanského (chouanského) rodu Des Touches z Normandie, na špinavom predmestí ako nedobrovoľný lekár chudoby a fontána nenávisťných žľčovitých bonmotov. Svet jeho predkov je pre neho rovnako stratený ako pre nás.

Podobne ako on, aj my sme odsúdení na „motanie sa“ a „potácanie“ celých generácií svetom, nemajúcich, na rozdiel od Prousta, barličky osobných spomienok na spoločnosť a svet, ktoré sú odlišné od tohto súčasného sveta inštitucionalizovanej perverzity a chaosu, v ktorom žijeme.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/marcel-proust-a-jeho-strateny-cas-najdeny-konzervativcami/>